

KAEDAH HARMONISASI DALAM PENETAPAN NILAI GANTI RUGI BERASASKAN DIAT BAGI KES KEMALANGAN JALAN RAYA DI MALAYSIA

The Method of Harmonization in Determining Diyya- Based Compensation Value for Road Traffic Accident Cases in Malaysia

Siti Aisyah Samudin

*Senior Lecturer, Department of Shariah and Law,
Academy of Islamic Studies,
University of Malaya, 50603 Kuala Lumpur.
sitiaisyah.samudin@um.edu.my*

ABSTRACT

*The practice of the conventional legal system implemented in Malaysia in terms of implementation and legal reference has not guaranteed the protection of victims as a whole. The quantum determination of damages seems to be complicated and not fixed as the proof depends heavily on the element of expectation and subject to the results of previous cases. This is in contrast to the Islamic method of damages which provides for a simpler and clearer method of awarding quantum of damages with a fixed rate for death and physical injury through the method of diyya and arsh in addition to space for the judge's discretion for material and future damages based on *ḥukūmah al-'adl*. This article assesses the space of harmony in determining the value of damages based on diat diat for road accident cases in Malaysia. The method used in collecting the data is upon observation, interviews and documentation. The data obtained were analyzed comparatively and content. The results found that the implementation of Islamic compensation through the diyya method emphasizes the element of rehabilitation between the victim and the liable. Diyya also highlighted that the rate of compensation is fixed but still has room for the judge's discretion, as well as being able to balance justice between the victim and the party issuing the compensation.*

Keywords: *diyya, compensation, harmonization, damages, road traffic accident*

PENDAHULUAN

Risiko kerugian yang boleh berlaku dalam satu kes kemalangan adalah merangkumi kematian, kecederaan dan kerosakan harta. Dalam hal ini, perundangan Islam telah menyediakan satu kaedah ganti rugi yang mencakupi ketiga-tiga jenis kerugian ini. Diat sebagai mekanisme ganti rugi hanya meliputi kecederaan tubuh badan dan kehilangan nyawa sahaja. Sebaliknya, sebarang risiko kerosakan melibatkan harta benda, ganti rugi berbentuk *damān* akan dikenakan. Selain diat, terdapat juga hukuman lain telah diperuntukkan yang dikenali sebagai *arsh* dan *ḥukūmah al-‘adl* (Muḥammad Aḥmad Saraj, t.t.: 128).

Diat pada awal sejarahnya merupakan satu bentuk bayaran ganti rugi atas kelakuan jenayah yang dilakukan oleh ahli qabilah Arab Jahiliyyah (Mohd. Shukri Hanafi, 2013: 216; Khan, A., t.t.: 353). Oleh itu, tidak salah jika dinyatakan bahawa diat adalah satu bentuk adat yang diperturunkan melalui satu generasi kepada generasi yang lain melalui pengamalan masyarakatnya. Pelaksanaan hukuman darah dibayar wang merupakan satu bentuk pelaksanaan ganti rugi yang bersifat universal berikutan ia turut diamalkan oleh hampir keseluruhan masyarakat purba termasuk masyarakat Arab Jahiliyyah (Siti Zubaidah Ismail, 2012: 97). Malahan, ia turut menyamai hukuman *wergild* (*man payment*) dalam perundangan kuno Roman, Jerman dan Anglo-Saxon (Mohammad Ali Heidari, 2015: 83; P. S. Barnwell, 2000: 19; A. S. Diamond, 2004: 144).

Imam Shāfi‘ī mentakrifkan diat sebagai harta yang merupakan gantian kepada nyawa (Al-Shāfi‘ī, 2001: 257). Imam as-Syaukani pulak mentakrifkan diat sebagai satu bayaran yang dikenakan ke atas pelaku salah atau warisnya atas sebab kecuaiannya sehingga menyebabkan kecederaan kepada pihak yang tidak bersalah (al-Shawkanī, t.t.). Ulama’ kontemporari seperti Dr. Abdul Qadir Awdah mendefinisikan diat sebagai hukuman gantian kepada *qiṣāṣ*, sekiranya ia mengambil tempat kepada hukuman *qiṣāṣ*. Ia juga merupakan hukuman asal sekiranya melibatkan jenayah serupa sengaja atau tersalah (Paizah Ismail, 2012: 2).

Berdasarkan takrif ini, secara jelas dapat dikenal pasti bahawa diat boleh diklasifikasikan kepada dua bahagian. Diat sebagai hukuman gantian iaitu dalam hal hukuman *qiṣāṣ* yang diberi kemaafan ataupun diat sebagai hukuman asal iaitu dalam situasi perbuatan salah yang tercuai. Artikel ini mendalami

konsep diat dalam aspek hukuman asal iaitu dalam situasi kecuiaan yang menjadi penyebab (*tasabbub*) kemalangan jalan raya (Siti Zubaidah Ismail, 1999: 97).

PENETAPAN KAEDAH GANTI RUGI ISLAM BERSIFAT KOMPREHENSIF

Diat merupakan kaedah ganti rugi yang bersifat tetap. Hal ini berbeza dengan ganti rugi sivil yang bersifat longgar sehingga mengakibatkan penetapan ganti rugi yang tidak seragam walau untuk kecederaan yang sama. Bagi ganti rugi diat, nilai ganti ruginya adalah tetap untuk kecederaan yang sememangnya wujud dan dapat dinilai secara fizikal serta bukan sekadar jangkaan. Kematian dan kecederaan anggota untuk tubuh badan setiap insan dinilai setara tanpa mengira perbezaan latar belakang. Ini amat memudahkan pengiraan dan pentaksiran ganti rugi dilakukan. Pun begitu, bagi kerugian-kerugian lain yang bersifat mendatang atau *non-material*, pembahagian ganti rugi bagi kecederaan diri dan kehilangan nyawa dalam Islam boleh juga dirujuk kepada beberapa istilah lain, iaitu *arsh* dan *ḥukūmah al-‘adl* (Al-‘Aysawī, 2002).

Perbezaan istilah diat, *arsh* dan *ḥukūmah al-‘adl* adalah merujuk kepada perbezaan konsep dan kaedah penetapan kadarnya. Diat dan *arsh* merupakan ganti rugi yang ditetapkan kadarnya oleh Syarak, sebaliknya *ḥukūmah al-‘adl* tidak ditetapkan kadarnya, namun diserahkan kepada keadilan pemerintah (Al-‘Aysawī, 2002).¹ Dari aspek kecederaan anggota pula, diat merujuk kepada kehilangan sepenuhnya anggota sebaliknya *arsh* dan *ḥukūmah al-‘adl* merujuk kepada kecederaan dan kehilangan sebahagian anggota sahaja (Muḥammad Aḥmad Saraj, t.t.).

Jadual 1: Perbezaan Istilah Diat, *Arsh* dan *Ḥukūmah al-‘Adl*

Istilah	Diat	<i>Arsh</i>	<i>Ḥukūmah al-‘Adl</i>
Kadar Bayaran	Ditetapkan Syarak	Ditetapkan Syarak	Ditetapkan oleh pemerintah
Kadar Kecederaan	Hilang sepenuh anggota	Hilang atau cedera sebahagian anggota	Hilang atau cedera sebahagian anggota

Sumber: Ilustrasi Penyelidik berdasarkan Rujukan Fiqh Klasik & Kontemporari

¹ Contoh-contoh kecederaan yang boleh diserahkan kepada *ḥukūmah al-‘adl* ialah lebam, kesan calar, kehilangan anggota yang sudah tidak berfungsi seperti mata yang sedia buta serta kesakitan yang tidak dapat dilihat dengan fizikal seperti saraf dan sebagainya.

Dalam artikel ini, beberapa material berkenaan ruang bagi harmonisasi diat dan sivil diuraikan dengan meneliti aspek-aspek persamaan dan perbezaan antara kaedah ganti rugi berasaskan diat dan sivil. Persamaan antara kedua-dua kaedah ini didapati wujud menerusi prosedur tuntutan ganti rugi iaitu sama ada melalui litigasi undang-undang di mahkamah atau penyelesaian antara pihak-pihak bertikai di luar prosedur mahkamah dan persamaan dalam kaedah pembuktian bagi menetapkan kuantum ganti rugi.

Perbezaan antara kaedah diat dan sivil pula didapati wujud dari aspek rujukan penetapan ganti rugi dan jenis-jenis ganti rugi yang boleh dituntut. Perbezaan rujukan dan ganti rugi yang berbeza membawa kepada penetapan nilai ganti rugi yang berbeza. Pun begitu, melalui perbezaan inilah ruang harmonisasi antara kaedah ganti rugi Islam dan sivil boleh dilaksanakan. Persamaan dikekalkan, perbezaan disesuaikan dengan proses harmonisasi antara kedua-dua kaedah bagi menghasilkan sistem pembayaran ganti rugi yang efektif ke atas mangsa kemalangan jalan raya di Malaysia.

Penguatkuasaan undang-undang kaedah ini masih dikuatkuasakan di bahagian persekutuan iaitu dengan kerjasama dan kawal selia Jabatan Pengangkutan Jalan, syarikat insurans atau pengendali takaful. Nilai ganti rugi tetap boleh dinyatakan secara terus melalui polisi insurans atau sijil takaful setiap syarikat insurans dan pengendali takaful.²

PELAKSANAAN KAEDAH DIAT SELARAS DENGAN PRINSIP UNDANG-UNDANG RESTORATIF

Walaupun diat seringkali dianggap sebagai wang darah “*blood money*”, namun terma yang paling dekat bagi menggambarkan diat ialah ganti rugi atau pengembalian. Hal ini merujuk kepada wang yang dipampas atau dikembalikan kepada mangsa atau waris kerana wujudnya kerugian yang disebabkan oleh pihak lain. Selain itu, terma “*blood money*” juga membawa konotasi atau idea negatif kepada masyarakat. Ia menggambarkan imej samseng, pemberontak, dan pengkhianat yang sanggup membunuh demi wang (Susan C. Hascall, 2011: 35).

Sebaliknya, wang diat diberi dalam kerangka sebagai pampasan kepada mangsa yang tercedera dan meletakkannya dalam keadaan sebelum kerugian berlaku. Diat dalam maksud keadilan restoratif mengutamakan kebajikan

² Sebagaimana yang dilaksanakan oleh pihak Capital Market Authority Oman ke atas semua syarikat insurans; Capital Market Authority, *The Unified Motor Vehicles Insurance Policy, Capital Market Authority the Sultanate of Oman*, 35.

mangsa berbanding tumpuan hukuman ke atas pesalah (*retributive*) sebagaimana yang diamalkan dalam sistem hari ini.

Era pasca moden yang sering membawa idea-idea baharu yang lebih praktikal, sistem perundangan seharusnya perlu lebih menekankan kebajikan mangsa lebih daripada menghukum pihak yang bersalah. Prinsip ini terkandung dalam undang-undang restoratif. Konsep undang-undang restoratif bukanlah satu doktrin asing dalam mata perundangan (Ramizah Wan Muhammad, 2012: 191). Terma "*Restorative Justice*" yang membawa maksud undang-undang pemulihan telah muncul dalam sumber undang-undang bertulis sejak separuh abad pertama sembilan belas (Gade, C.B.N., 2013: 13).

Istilah ini dipercayai dicipta oleh Albert Eglash pada tahun 1977 yang telah membezakan tiga pendekatan untuk mencapai keadilan iaitu *Retributive Justice* (Mutaz M. Qafisheh, 2012: 487), *Distributive Justice* (Mohammad Ali Heidari, 2015: 84) dan *Restorative Justice* (Van Ness, 2010: 21). Pada separuh abad kedua sembilan belas, ungkapan *Restorative Justice* menjadi semakin popular dan dikenali serta diterima pakai pelaksanaannya menjelang tahun 2006 (Johnstone Gerry, 2007: 77). Perkembangannya telah menarik minat banyak lapisan masyarakat merangkumi pegawai polis, hakim, ahli politik, guru, ibu bapa, agensi keadilan juvena serta agensi-agensi bukan kerajaan yang banyak membantu mangsa (Johnstone Gerry, 2007: 77).

Keadilan Restoratif merujuk kepada proses yang meletakkan kesemua pihak yang terlibat dalam kesalahan tertentu bagi menyelesaikan pertikaian secara bersama. Proses penyelesaian ini perlu menjawab persoalan bagaimana pihak-pihak boleh menyelesaikan kerugian yang timbul akibat salah laku serta implikasinya pada masa hadapan (T. F. Marshall, 1999: 5). Proses penyelesaian yang menggunakan pendekatan luar mahkamah ini membabitkan pengakuan mangsa dan rasa tanggungjawab mereka untuk secara sukarela turut serta dalam membaikpulih kerugian mangsa akibat salah laku mereka. Apabila pertikaian berjaya diselesaikan serta kedudukan mangsa diletakkan kembali dalam situasi seperti sebelum berlakunya kesalahan, maka pihak yang bersalah bebas untuk bercampur dengan masyarakat seperti sediakala tanpa ada sekatan tertentu (Ramizah Wan Muhammad, 2012: 192).

Keadilan restoratif turut menilai perlakuan jenayah sebagai satu marabahaya yang perlu dipulihkan melalui proses holistik yang menghubungkan mangsa, pesalah dan masyarakat secara langsung. Oleh sebab itu, peranan pihak-pihak ini dalam proses penyelesaian pertikaian adalah diiktiraf. Situasi ini dapat dilihat dalam pelaksanaan diat apabila pihak yang bersalah seringkali diwakili oleh '*aqilah*' mereka (Ramizah Wan Muhammad, 2012: 192). Walaupun terdapat pelbagai tafsiran '*aqilah*' yang diberi oleh fuqaha', namun nyatanya

'*aqilah* adalah penglibatan ahli masyarakat yang menyerupai sistem keadilan restoratif.

Pelaksanaan prinsip keadilan restoratif telah digunakan secara meluas di negara-negara Barat. Di Amerika Syarikat, pelaksanaannya telah dijalankan melalui empat kaedah utama merangkumi program mediasi mangsa-pesalah (*victim-offender mediation*), ahli lembaga kemasyarakatan (*community board*), pertemuan kumpulan keluarga (*family group conferencing*), dan hukuman bulat (*circle sentencing*) (Albert W. Dzur, 2011: 368). Kaedah-kaedah ini dilaksanakan dengan merujuk klasifikasi jenayah yang berlaku.

Begitu juga halnya dengan sistem keadilan yang mengamalkan keadilan restoratif di Australia dan New Zeland. Kedua-dua negara ini lebih mengutamakan pendekatan pertemuan kumpulan keluarga sekiranya kesalahan yang terbabit adalah berkaitan kenakalan kanak-kanak dalam institusi kekeluargaan seperti pesalah-pesalah juvana (Albert W. Dzur, 2011: 370). Dalam kes-kes tort melibatkan tuntutan ganti rugi, pihak mangsa dan pesalah turut dianjurkan berunding dengan penglibatan masyarakat yang dilantik sebagai orang tengah.

Terdapat tiga prinsip utama yang perlu dipegang dalam melaksanakan keadilan restoratif. Prinsip utama dalam keadilan restoratif adalah (Abdurrahman Raden Aji Haqqi, 2015: 5):

- a) Keadilan diperlukan bagi memulihkan kerosakan yang berlaku akibat perlakuan jenayah. Pemulihan ini memerlukan campur tangan mangsa, pesalah dan ahli masyarakat yang terjejas dengan jenayah tersebut. Hal ini juga menjadi prinsip utama dalam kaedah diat dan sivil.
- b) Mangsa, pesalah dan ahli masyarakat perlu diberi keizinan untuk melibatkan diri secara aktif dan sah dalam proses perdamaian dalam tempoh yang dibenarkan (Abdurrahman Raden Aji Haqqi, 2015: 5). Hal ini terkandung dalam sistem ganti rugi Islam melibatkan mangsa, pesalah dan '*aqilah* sebagai penjamin. Setelah ganti rugi berjaya dipampas kepada mangsa, permasalahan antara mangsa dan pesalah selesai tanpa hukuman lain.
- c) Peranan dan tanggungjawab kerajaan perlu difikirkan semula. Sementara itu, dalam mempromosikan keadilan, kerajaan perlu bertanggungjawab untuk memelihara pemerintahan yang adil dan masyarakat perlu bertanggungjawab untuk mewujudkan keamanan (Abdurrahman Raden Aji Haqqi, 2015: 6).

Apabila penelitian mendalam dibuat ke atas prinsip-prinsip ini, didapati amat dekat dan sejajar dengan sistem diat dalam Islam. Sistem diat bukanlah semata-mata hukuman dalamnya. Diat merupakan gabungan antara fokus

keadilan ke atas mangsa serta sedikit hukuman yang bukan berbentuk fizikal. Hal ini juga mempunyai perbezaan dalam kalangan fuqaha' sama ada diat itu hukuman atau sekadar bayaran ganti rugi ke atas mangsa. Nyatanya, walaupun terdapat elemen hukuman dalam diat, ia bukanlah bersifat fizikal melainkan hanya dalam bentuk material dan perasaan berbentuk penyesalan dan rasa tanggungjawab pesalah untuk memberikan pampasan mangsa kerana kecuaiannya.

Selain terdapatnya prinsip keadilan restoratif dalam sistem diat, cadangan sistem ini sebagai medium tuntutan ganti rugi juga tidak memerlukan pesalah untuk diberi hukuman tambahan seperti hukuman penjara. Hukuman penjara adalah perlu sebagai *ta'zir* di bawah *hukūmah al-'adl* sekiranya pesalah memandu dalam keadaan mabuk, di bawah pengaruh dadah atau alkohol dan sebagainya sehingga mengakibatkan kemalangan berlaku. Pun demikian, pihak pesalah yang mengakibatkan kemalangan semata-mata atas kecuaiannya seperti terjatuh, jalan raya yang licin dan sebagainya, penetapan nilai diat sudah cukup menjadi hukuman ke atas mereka.

Tambahan lagi, selain mampu menyelesaikan masalah kesesakan dalam penjara, bebanan kerajaan dalam menguruskan kos banduan dan penyelenggaraan penjara juga mampu dikurangkan. Kos penyelenggaraan penjara yang bukan sedikit merangkumi pemasangan televisyen litar tertutup (CCTV), makan harian bagi banduan yang mencecah RM40 seorang untuk sehari dan sebagainya sudah tentu berkurangan apabila kerajaan melaksanakan sistem diat dalam pemberian ganti rugi di Malaysia (Wan Roslili Abd. Majid & Najibah Mohd Zain, 2015:165).

Selain itu, hukuman penjara seperti yang diamalkan oleh sistem perundangan sekarang tidak dinafikan memberi impak ke atas pesalah yang cuai mengakibatkan kemalangan.³ Namun demikian, impak tersebut bukan hanya dirasai oleh pesalah tetapi juga tanggungan mereka. Hal ini mengakibatkan rangkaian pihak yang perlu diberi perhatian semakin panjang. Sekiranya pesalah ialah ketua keluarga atau orang yang memberi sumbangan dalam keluarga, hukuman penjara ke atas mereka sudah tentu memberi impak negatif kepada waris atau tanggungan. Hal ini menyebabkan fokus dan matlamat utama ganti rugi ke atas mangsa sedikit lari apabila ada kelompok lain yang terjejas iaitu pihak yang ditanggung pesalah.

³ Seksyen 43 Akta Pengangkutan Jalan 1987 sebagai contoh mensabitkan hukuman penjara selama tempoh tidak lebih 12 bulan bagi kesalahan memandu dengan tidak cermat.

Oleh sebab itu, fokus utama dalam pelaksanaan sistem diat ialah memberi keadilan ke atas mangsa, bukan menghukum pesalah. Oleh sebab prinsip sistem diat adalah sejajar dengan prinsip yang dibawa oleh sistem keadilan restoratif, maka pelaksanaannya bukanlah sekadar imaginasi, namun mampu untuk direalisasikan. Keadilan restoratif adalah paradigm baru yang perlu ditonjolkan dan dilaksanakan dalam sistem perundangan negara.

Tambahan lagi, terdapat asas dan kerangka model diat yang prinsipnya menyerupai keadilan restoratif serta lebih dekat dengan masyarakat. Pelaksanaannya boleh dilakukan melalui pertemuan dua muka mangsa dan pesalah serta melibatkan ahli masyarakat yang terjejas. Tinggal lagi, kerangka diat yang didasari al-Quran dan al-Hadis ini perlu dikembangkan sesuai dengan nilai dan maslahat masyarakat hari ini.

ASPEK PERSAMAAN DALAM KAEDAH PEMBUKTIAN DAN TUNTUTAN GANTI RUGI MENURUT DIAT DENGAN UNDANG-UNDANG MALAYSIA

a) Kaedah Pembuktian dan Tuntutan Ganti Rugi

Dalam kedua-dua kaedah, diat Islam dan sivil, asas utama bagi membuat tuntutan ganti rugi adalah dengan membuktikan bahawa wujudnya pencerobohan hak dan kerugian yang dialami mangsa. Hal ini bermaksud, pihak mangsa perlu membuktikan bahawa wujudnya kecuaiian di pihak satu lagi yang membawa kepada kecederaan peribadi yang dialami. Pembuktian dan kaedah tuntutan pula boleh dilaksanakan di hadapan seorang pengadil sebagai Hakim atau melalui rundingan antara kedua-dua pihak yang bertikai.

Punca utama timbulnya tuntutan bagi kecederaan peribadi adalah wujudnya kerugian akibat perlakuan satu pihak atau lebih yang bertindak cuai. Kecuaian pada dasarnya boleh berlaku apabila seseorang itu bertindak atau tidak melakukan kewajipan yang jatuh di bawah piawaian penjagaan seseorang yang munasabah. Kecuaian juga boleh berlaku apabila suatu tindakan atau peninggalan menyebabkan kerosakan kepada orang lain.⁴

Bagi membuktikan terdapat kecuaiian yang membawa kepada penanggungan liabiliti, maka pihak yang tercedera perlu membuktikan wujudnya apa-apa kewajipan yang gagal dilakukan oleh pihak defendan kepada plaintif. Antara kecuaiian yang dimaksudkan adalah seperti keluar simpang secara melulu, tidak

⁴ David Goguen, J.D. Determining Fault in a Personal Injury Case, <http://www.alllaw.com/articles/nolo/personal-injury/determining-fault.html>.

memberi lampu isyarat, tidak berjaga-jaga dengan keadaan sekeliling sehingga dengan cuai melanggar mangsa dan sebagainya (*Ibid.*). Pihak mangsa juga perlu membuktikan wujudnya pelanggaran undang-undang seperti memandu melebihi had laju yang dibenarkan, memandu sambil memandangi telefon bimbit dan sebagainya (*Ibid.*).

Pihak mangsa perlu membuktikan bahawa defendan adalah penyebab kepada kecederaan yang dialami mangsa. Pembuktian melalui kaedah ini pada kebiasaannya menjadi bukti yang cukup jelas bagi meletakkan defendan dalam posisi berliabiliti bagi kebanyakan kes kecederaan (*Ibid.*). Sebagai contoh dalam kes melibatkan pelanggaran kereta, kereta defendan yang benar-benar berada di belakang kereta mangsa sudah tentu menjadi penyebab yang jelas kepada punca berlakunya kemalangan dan tidak perlu dipersoalkan lagi (*Ibid.*).

Plaintif juga perlu membuktikan terdapat kerosakan dan kerugian yang timbul kesan daripada kemalangan seperti perbelanjaan perubatan, perbelanjaan bagi rawatan, kerosakan harta benda dan sebagainya. Kaedah pembuktian bagi menentukan liabiliti ini pada dasarnya adalah selari dengan perundangan Syariah. Para sarjana fiqh kontemporari mensyaratkan dua elemen utama yang perlu dibuktikan dalam menentukan liabiliti seseorang iaitu wujudnya pencerobohan hak dan kerosakan (al-Zuhaylī, 1998:237).

Dalam kes tuntutan melibatkan kecederaan peribadi, fakta dan dokumen perlu dibawa dan dibuktikan kesahannya oleh plaintif. Pihak defendan pula secara amalnya akan menimbulkan sebarang keraguan berkenaan kesahan fakta dan dokumen yang didatangkan di hadapannya. Keraguan tersebut boleh timbul dari sudut fakta yang bercanggah, dokumen yang tidak benar atau wujudnya kecuai sumbangan daripada pihak mangsa.⁵

Pihak defendan akan berusaha menimbulkan sebarang kecuai sumbangan bagi merendahkan peratusan ganti rugi atau paling tidak meletakkan kedua-dua pihak pada kedudukan seimbang. Hal ini merupakan satu kaedah pertahanan untuk membela dirinya daripada sebarang liabiliti atau paling tidak meminimumkan kuantum ganti rugi yang perlu dibayar.⁶

Dalam mana-mana tuntutan melibatkan kecederaan peribadi dan kematian bagi kes kemalangan jalan raya, antara soalan utama yang penting untuk dikemukakan ialah pihak manakah yang bertanggungjawab? Hal ini kerana, penentuan pihak yang bersalah sudah tentu dapat memastikan pihak yang berliabiliti bagi membayar ganti rugi kepada mangsa. Penentuan ini juga

⁵ David Goguen, J.D. Determining Fault in a Personal Injury Case, <http://www.alllaw.com/articles/nolo/personal-injury/determining-fault.html>.

⁶ David Goguen, J.D. Determining Fault in a Personal Injury Case, <http://www.alllaw.com/articles/nolo/personal-injury/determining-fault.html>.

mempengaruhi kuantum ganti rugi yang akan ditetapkan sekiranya terdapatkan kecuaiian sumbangan oleh pihak mangsa. Penyelesaian kes ini pula boleh terlaksana melalui penyelesaian di luar Mahkamah mahupun melalui perintah Mahkamah bergantung kepada kerjasama dan persetujuan pihak-pihak.⁷

Siapakah pihak yang berhak untuk menentukan liabiliti tergantung kepada latar belakang sesuatu kes. Pada asasnya, sekiranya penyelesaian kes dijalankan di luar Mahkamah, pihak mangsa yang diwakili oleh peguamnya boleh mengharapkan peguam mereka untuk menyalut kes itu. Pihak peguam akan mengumpul semua bukti merangkupi laporan polis, laporan perubatan, keterangan-keterangan bergambar serta dokumen lain yang berpotensi meletakkan liabiliti ke atas pihak yang cuai sebelum suatu liabiliti ditentukan dan dipersetujui pihak-pihak.⁸

Pihak yang berkemungkinan menanggung liabiliti bagi suatu tuntutan pada kebiasaannya memiliki liabiliti insurans. Risiko yang ditanggung oleh klien mereka akan dipindahkan kepada syarikat insurans. Seterusnya, pihak insurans akan menjalankan siasatan mereka sendiri seterusnya membuat keputusan liabiliti bebas. Dalam keadaan ini, pihak-pihak sudah memiliki penentuan liabiliti mereka masing-masing.

Sekiranya pihak-pihak yang terlibat bersetuju dengan penentuan mereka, maka penyelesaian kes boleh diteruskan secara baik tanpa melibatkan prosiding Mahkamah. Sebaliknya, jika persetujuan tidak mampu dicapai maka pihak mangsa boleh memfailkan tuntutan di mahkamah untuk memberi kuasa kepada Yang Arif Hakim menentukan pihak yang berliabiliti seterusnya menentukan kuantum ganti rugi.⁹

Proses penentuan liabiliti dari sudut perundangan Islam adalah berasaskan kepada kaedah fiqh *al-bayyinah ala al-muddaie, wa al-yamin ala man ankara* (Al-Suyūṭī, 2015:509; al-Bayhaqī, 2012:188). Kaedah ini mengeluarkan prinsip bahawa pihak penuntut yang merupakan mangsa dikehendaki mendatangkan segala keterangan yang membuktikan pihak defendan adalah berliabiliti. Walaupun asas kaedah ini banyak digunakan dalam kes-kes mal,

⁷ Tuan Muhammad Zaim Azfar Jalaludin (Peguam Berdaftar Berpengalaman Mengendali Kes Tuntutan Kemalangan Jalan Raya), dalam temu bual bersama penyelidik, 3 Ogos 2016.

⁸ Tuan Abdullah Ahmad (Peguam Berdaftar Berpengalaman Mengendali Kes Tuntutan Kemalangan Jalan Raya), dalam temu bual bersama penyelidik, 23 Oktober 2016.

⁹ Tuan Abdullah Ahmad (Peguam Berdaftar Berpengalaman Mengendali Kes Tuntutan Kemalangan Jalan Raya), dalam temu bual bersama penyelidik, 23 Oktober 2016.

namun dalam kes-kes jenayah ia turut digunakan. Pihak yang menuntut perlu membuktikan terdapat pencerobohan hak (*al-i'tida'*) dan kerosakan (*al-ḍarar*) bagi mensabitkan liabiliti ke atas pihak yang cuai (Muhammad Ahmad Saraj, t.t.:128).

ASPEK PERBEZAAN MENURUT KAEDAH DIAT DENGAN UNDANG-UNDANG MALAYSIA

a) Rujukan Penetapan Ganti Rugi

Pemberian ganti rugi dalam sistem perundangan sivil menjadikan lima statut perundangan sebagai rujukan utama yang mengawal dan menjadi garis panduan dalam melaksanakan pemberian ganti rugi ke atas mangsa kemalangan jalan raya. Undang-undang tersebut ialah Akta Had Masa 1953 (Akta 254), Akta Pengangkutan Jalan 1987, Akta Undang-undang Sivil 1956, Akta Perkhidmatan Kewangan 2013 dan Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013. Berbeza dengan sistem diat, arahnya diturunkan jelas dalam al-Quran sebagai satu perintah pembayaran ganti rugi ke atas pihak yang terjejas oleh pihak yang melakukan kecuai. Prinsip dan nilainya diambil berdasarkan hadis Rasulullah SAW dan dirujuk melalui sejarah dan pengamalan para sahabat.

b) Hal-hal yang Boleh Dituntut serta Kaedah Pentaksiran

Tuntutan ganti rugi bagi kematian akibat kemalangan jalan raya boleh dirujuk melalui Seksyen 7 Akta 67. Akta tersebut menyatakan bahawa waris si mati berhak mendapat ganti rugi apabila wujudnya elemen kehilangan sumbangan pendapatan si mati, kedukacitaan, dan ganti rugi bagi ganti rugi khas.¹⁰ Tuntutan ganti rugi bagi kecederaan diri akibat kemalangan jalan raya boleh dirujuk berdasarkan seksyen 28A Akta 67. Bagi memudahkan tuntutan dibuat, ganti rugi bagi kecederaan diri boleh diklasifikasikan kepada dua elemen iaitu ganti rugi am dan ganti rugi khas.

Ganti rugi am ialah ganti rugi yang diawardkan kerana kesalahan tort telah dilakukan lalu undang-undang mengandaikan bahawa plaintif telah mengalami kerugian yang mungkin berbentuk kewangan atau bukan kewangan.¹¹ Ganti

¹⁰ Seksyen 7(3A) namun tertakluk kepada subseksyen (3D) Akta Undang-undang Sivil 1956.

¹¹ Ganti rugi am bukan berbentuk kewangan terdiri daripada kesakitan dan

rugi khas pula ialah ganti rugi yang dapat dikira dengan nilai ringgit dan sen pada tarikh perbicaraan. Hal ini merangkumi kos perbelanjaan perubatan, lawatan ibu/bapa atau suami/isteri, kos rawatan pesakit luar, perjalanan membaiki kenderaan, kos anggota palsu, dan perkara lain seperti kos bagi makanan berkhasiat (Salleh Buang, 1999: 380).

Dalam perundangan Islam pula, Syariah memperuntukkan diat sebagai mekanisme ganti rugi yang hanya meliputi kecederaan tubuh badan dan kehilangan nyawa sahaja. Kerugian yang boleh dituntut oleh mangsa pula adalah kerugian yang sudah dipastikan berlaku dan bukan bersifat jangkaan (*darar maḍī*). Namun, Wahbah dalam hal kerosakan pada masa hadapan berpandangan bahawa tuntutan ganti rugi tetap diharuskan dengan syarat jangkaan kerosakan tersebut dapat dipastikan dan dilihat akan berlaku (*foreseeability*) (Al-Zuhaylī, 1998:96). Sebaliknya, sebarang risiko kerosakan melibatkan harta benda, ganti rugi berbentuk *dhamān* akan dikenakan.

Penaksiran dan penetapan ganti rugi pada dibuat berdasarkan peruntukan undang-undang sebagai rujukan utama. Terdapat tiga jenis tuntutan ganti rugi kematian yang boleh dituntut oleh waris-waris mangsa mengikut kepada situasi. Bagi ganti rugi kesedihan dan kedukacitaan, penilaian kuantumnya diawardkan oleh mahkamah secara tetap iaitu sebanyak RM10,000 sahaja. Hal ini dirujuk kepada peruntukan seksyen 7 (3A) Akta 67 yang menetapkan jumlah yang akan diawardkan ssebagai ganti rugi di bawah subseksyen ini ialah RM10,000.¹² Subseksyen ini perlu dibaca bersama-sama dengan subseksyen 3B iaitu perihal waris yang sah untuk menuntut ganti rugi merangkumi pasangan suami/isteri atau ibu/bapa mangsa yang belum dewasa dan telah tidak berkahwin.¹³

Bagi tuntutan ganti rugi khas iaitu perbelanjaan pengurusan jenazah, pengebumian dan kenduri, kuantum ganti rugi dinilai secara tetap sekiranya terdapat keterangan dokumen dan pembuktian lain seperti resit, bil pembiayaan kenderaan jenazah, perbelanjaan kenduri dan lain-lain. Walau bagaimanapun, tuntutan ini masih mempunyai had dan tidak semua perkara berkenaannya dibenarkan untuk dibuat tuntutan (S. Santhana Dass, 2001: 23). Sebagai

penderitaan, kehilangan upaya, pengurangan jangka hayat hidup, kerugian dari sudut prospek perijodohan dan kehilangan konsortium. Ganti rugi am berbentuk kewangan terhad kepada ganti rugi selepas proses perbicaraan di Mahkamah dilakukan iaitu kos penjagaan pada masa hadapan, kos perubatan, pembedahan dan rawatan pada masa hadapan serta kehilangan pendapatan atau hilang upaya mendapatkan pendapatan pada masa hadapan.

¹² Seksyen 7(3(A)) Akta Undang-undang Sivil 1956 (Akta 67).

¹³ Seksyen 7(3(B)) Akta Undang-undang Sivil 1956 (Akta 67).

contoh, perbelanjaan untuk tujuan perkabungan seperti baju hitam, tirai atau batu peringatan si mati termasuk dalam perkara yang tidak boleh dituntut.¹⁴

Kaedah penaksiran ganti rugi bagi kehilangan sumbangan pendapatan si mati boleh dirujuk melalui peruntukan seksyen 7 (3(iv)). Seksyen tersebut menetapkan bahawa jika si mati pada masa kematiannya berumur 30 tahun dan ke bawah, kaedah pendaraban adalah menggunakan nilai 16. Sebaliknya, jika si mati telah mencapai umur lingkungan 31-54 tahun pada masa kematiannya, kaedah pendaraban yang ditetapkan adalah menggunakan nilai 55.

Bagi ganti rugi kecederaan pula, penaksiran kuantum ganti rugi lebih mudah di buat mengikut jenisnya iaitu sama ada dalam kategori am atau khas. Bagi taksiran ganti rugi khas, ia lebih mudah diukur berikutan terdapat keterangan nyata berdasarkan dokumen seperti resit, bil perubatan dan sebagainya. Kesulitan berlaku apabila melibatkan taksiran bagi ganti rugi am yang bersifat abstrak dan sukar diukur.

Berbeza dengan kaedah penaksiran dalam sistem diat, penetapan ganti rugi adalah bersifat tetap, iaitu mengikut keadaan mangsa sama ada meninggal dunia atau tercedera. Sekiranya mangsa meninggal dunia, maka kadar diatnya adalah diat penuh. Kadar diat bagi anggota yang tercedera, hilang atau tidak berfungsi dinilai melalui bilangan anggota tersebut sama ada tunggal atau berpasangan.

Bagi anggota tunggal seperti hidung yang menyebabkan hilang upaya untuk menghidu, atau lidah yang menyebabkan hilang upaya untuk bertutur atau zakar yang menyebabkan hilang keupayaan bersetubuh atau lumpuh seluruh badan, maka kadarnya ialah satu diat penuh bagi satu anggota tersebut. Seterusnya, kadar diat bagi anggota berpasangan seperti mata, tangan, kaki dan selainnya diatnya adalah sebanyak separuh daripada diat penuh.

Perbincangan berkenaan aspek persamaan dan perbezaan antara tuntutan papasan sivil dan diat telah dihurai. Asasnya, diat hanya membenarkan tuntutan ganti rugi bersifat fizikal seperti kecederaan dan kematian yang sememangnya telah dipastikan berlaku (Al-Zuhaylī, 1998). Sebaliknya, kerugian bersifat jangkaan dan kehartaan boleh dituntut berdasarkan *hukūmah al-‘adl* sekiranya perlu. Penyataan ini penting bagi menjelaskan lagi skop yang boleh dipampas di bawah diat bagi membolehkan model kuantum ganti rugi berasaskan diat dibina.

¹⁴ Hart lwn Griffith-Jones [1948] 2 All ER 729.

Profesor Emeritus Datuk Dr. Mahmood Zuhdi Abd. Majid dalam Muzakarah (1) Jenayah Syariah Kebangsaan 2014 dipetik sebagai berkata:¹⁵

“Islam sudah lama ‘menghapuskan’ hukuman bunuh seperti yang diamalkan di Barat, tetapi dengan cara yang jauh lebih baik iaitu dengan menawarkan diat kepada keluarga mangsa yang terlibat”.

Kenyataan beliau menjadi indikator bahawa perlunya kajian perundangan yang menyentuh aspek diat dan sistem ganti rugi sivil dilaksanakan. Walaupun bagaimanapun, pelaksanaan diat tidak boleh dilaksanakan selagi tidak wujud peruntukan undang-undang mengenainya dikuatkuasakan. Oleh sebab itu, satu jadual kuantum ganti rugi boleh dirangka dan diletakkan di bawah undang-undang persekutuan dengan menambah baik kadar ganti rugi dan kaedah pelaksanaannya.

Penetapan kuantum ganti rugi perlu mengambil kira nilai diat dari sudut ganti rugi maut atau kecederaan. Perangkaan model ganti rugi baru dengan nilai diat juga dilakukan dengan mengambil rujukan kecederaan anggota berdasarkan *Compendium for Personal Injury Awards* dan nasihat daripada pegawai perubatan.

Kajian ini mencadangkan nilai diat dinisbahkan kepada kadar harga emas. Walaupun nilai unta menjadi asas dalam penetapan kadar diat pada zaman Rasulullah SAW, namun *athar* ‘Umar al-Khattāb RA dan amalan sahabat yang berijtihad menggunakan kadar dinar dan dirham menjadi justifikasi utama harusnya menggunakan nilai emas bagi menetapkan kuantum diat (Muhammad Hilmi Musa, 2015: 23).

Keringanan dibenarkan dalam melunaskan pembayaran diat iaitu peralihan daripada penggunaan unta kepada kaedah lain bersesuaian dengan *urf* masyarakat kini. Sistem kewangan dunia semasa juga tidak lagi menjadikan unta sebagai subjek tukaran mata wang dalam sesuatu transaksi. Oleh itu, bagi memenuhi sistem perundangan Islam dan perubahan semasa, maka pembayaran diat wajar beralih kepada penggunaan nilai emas (Muhammad Hilmi Musa, 2015: 23).

Rujukan kepada harga pasaran emas di Malaysia pada masa kini mendapati nilai emas sering berubah mengikut harga pasaran dunia.¹⁶ Punca perubahan

¹⁵ Program Dakwah Negara, “Muzakarah Jawatankuasa Jenayah Syariah Kebangsaan 2014”, laman sesawang Yayasan Dakwah Islamiah Malaysia, dicapai pada 27 Februari 2018, http://www.yadim.com.my/dakwahnegara/?page_id=123

¹⁶ Harga Emas Trading, “*Harga Emas Hari Ini*”, laman sesawang Harga Emas

dikenal pasti melalui perubahan ekonomi global yang dipengaruhi pelbagai faktor seperti peperangan, inflasi dan sekatan ekonomi. Namun perubahan dalam pasaran emas tidaklah begitu ketara berbanding perubahan kadar mata wang. Nilai emas lebih stabil dan tinggi lantas menjadi indikator kepada berharganya nilai diri individu. Pihak yang cuai perlu mengeluarkan ganti rugi yang tinggi jika mencederakan atau menyebabkan kematian. Namun nilai ini masih munasabah dan mampu dibayar oleh pihak yang bersalah sama ada secara *lump sum* atau ansuran.

Pembayaran diat perlu dilakukan dengan kerjasama insurans dan takaful. Insurans dan takaful aktif wajib dimiliki setiap penunggang kenderaan bermotor dengan polisi minimum insurans atau takaful pihak ketiga. Hal ini kerana, sekiranya ganti rugi diat dikeluarkan oleh orang perseorangan, bayaran ini amat membebankan, berisiko muflis malah mustahil untuk dibayar oleh sebahagian individu berpendapatan bawah RM3,000 berdasarkan pendapatan isi rumah perkapita rakyat Malaysia.¹⁷ Oleh sebab itu, peranan dan kerjasama syarikat insurans dan takaful sebagai *'aqilah* kontemporari bagi sistem diat amat signifikan. Perbincangan diteruskan berkenaan kuantum ganti rugi berasaskan diat.

RUANG HARMONISASI ANTARA KAEDAH GANTI RUGI DIAT DAN SIVIL

Pengharmonisasian antara kaedah ganti rugi sivil sedia ada dan juga kaedah diat Islam boleh difokuskan pada metod penetapan ganti rugi ke atas mangsa kemalangan. Prinsip diat merangkumi diat bersifat tetap (*muqaddarah*) dan tidak tetap (*ghayr muqaddarah*) boleh diaplikasikan bagi kecederaan dan kerugian dalam ganti rugi am dan khas. Bagi kecederaan-kecederaan anggota sebagaimana yang dinyatakan dalam diat, maka kadarnya boleh ditetapkan sejak awal secara tetap. Sebaliknya, bagi kerugian-kerugian yang melibatkan kecederaan mendatang atau melibatkan kecederaan yang tidak dinyatakan

Trading Sdn Bhd, dicapai pada 27 Februari 2018, <http://www.hargaemas.com.my/>

¹⁷ Pendapatan isi rumah per kapita rakyat Malaysia pada tahun 2017 dijangka meningkat sebanyak RM39,656 berbanding 2016 sebanyak RM37,738. Walaupun begitu, purata ini masih kecil berbanding nilai pampasan yang perlu dibayar oleh individu sekiranya mengakibatkan kecederaan atau kematian; Bank Negara Malaysia, "*Laporan Perkembangan Ekonomi pada Tahun 2016*", lawan sesawang Bank Negara Malaysia, dicapai pada 27 Februari 2018 <https://www.bnm.gov.my/files/publication/ar/bm/2016/cp01.pdf>

dalam diat, maka penetapan ganti rugi boleh diserahkan kepada justifikasi dan keadilan mahkamah (*ḥukūmah al-‘adl*).

Pemberian ganti rugi merangkumi penetapan kuantum yang tetap dan anjal amat memudahkan proses perbicaraan dalam mahkamah. Pihak-pihak yang terlibat boleh terus memfokuskan pertikaian pada ganti rugi yang bersifat anjal seperti ganti rugi kesakitan, kehilangan prospek perjudohan dan sebagainya. Pentingnya penetapan ganti rugi tetap sebagaimana yang terdapat dalam prinsip diat juga bagi memastikan pihak insurans dan takaful mempunyai had dalam menanggung kerugian mangsa. Hal ini kerana pihak insurans dan takaful adalah badan yang menjalankan perniagaan insurans dan takaful motor. Institusi ini tertakluk kepada keuntungan dan kerugian dalam menjalankan perniagaan mereka. Sekiranya tuntutan ganti rugi boleh dituntut tanpa had, dikhuatiri badan-badan ini tidak lagi mampu menanggung bebanan kerugian tersebut atau lebih teruk lagi, mengalami muflis. Akibatnya, hak mangsa kemalangan turut terjejas.

Proses pengharmonisasian antara penetapan ganti rugi sivil dengan rinsip diat mempengaruhi peruntukan undang-undang yang terdapat dalam seksyen 7 dan seksyen 28A Akta Undang-undang Sivil 1956 (Akta 67). Akta 67 ini memperuntukkan khusus berkenaan kadar ganti rugi dan kaedah pentaksirannya. Cadangan pindaan seksyen ini kepada peruntukan ganti rugi yang lebih relevan telah dibincangkan. Bagi lain-lain rujukan undang-undang berkaitan, tiada pindaan perlu dilakukan bagi maksud harmonisasi sivil dan diat sementelah undang-undang tersebut merupakan peruntukan yang menyentuh perihal prosedur dan had masa tuntutan.¹⁸

Bagi ganti rugi kecederaan anggota, satu jadual kuantum ganti rugi sebagaimana kompendium boleh dirangka dan dilaksanakan sebagai rujukan yang mengikat dapat berfungsi semaksimanya kepada pihak-pihak yang terlibat.¹⁹ Hal ini sekali gus mengurangkan skop pertikaian, menjimatkan masa dan memudahkan pihak mahkamah dalam memutuskan penghakiman.

¹⁸ Undang-undang lain yang menjadi rujukan ialah Akta Pengangkutan Jalan 1987 (Akta 333), Akta Had Masa 1953 (Akta 254), Akta Perkhidmatan Kewangan 2013 (Akta 758) dan Akta Perkhidmatan Kewangan Islam 2013 (Akta 759).

¹⁹ Kompendium merupakan satu jadual ganti rugi yang bertujuan memudahkan pihak mahkamah merujuk takat ganti rugi yang optimum untuk suatu kecederaan yang berlaku; Compendium of Personal Injury Awards 2010; Revised Version 2014 disediakan oleh Ahli Jawatankuasa Pelaksana Bar Council Malaysia. Ia merupakan jadual pemberian ganti rugi am yang dikeluarkan oleh Persatuan Guaman Malaysia mengikut bahagian dan jenis anggota yang cedera.

KESIMPULAN

Setiap mangsa yang terlibat dalam kemalangan jalan raya amat memerlukan bayaran pampasan ganti rugi daripada pihak yang melakukan kecuaiian bagi membolehkan segala kerugian merangkumi kecederaan dan kerosakan dibaik pulih. Lantaran itu, kerajaan melalui peruntukan undang-undang mewajibkan setiap individu yang memiliki kenderaan bermotor agar sekurang-kurangnya memiliki polisi insurans atau sijil takaful pihak ketiga bagi melindungi mereka dari sebarang risiko kerugian. Diakui bahawa terdapat usaha penambahbaikan dalam kaedah pemberian ganti rugi ke atas mangsa kemalangan seperti pelaksanaan *Compendium for Personal Injury Awards*. Pun begitu, ganti rugi dalam kaedah ini masih bersifat anjal sekali gus membuka ruang yang terlalu luas dalam penetapan kuantum ganti rugi bagi setiap kecederaan dan kerugian yang dialami.

Tuntutan ganti rugi tanpa had disamping prosedur mahkamah yang lebih pantas boleh mengakibatkan berlakunya ketidakseimbangan antara pihak penntt ganti rgi dan penanggng liabiliti. Lantaran itu, kajian ini mengusulkan diat sebagai kaedah alternatif penetapan ganti rugi akibat kemalangan jalan raya di Malaysia. Berbeza dengan pelaksanaan ganti rugi sedia ada yang lebih berbentuk retributif, kaedah ganti rugi diat menyentuh perkara utama yang perlu ditentukan dalam sistem diat ialah siapakah yang menjadi mangsa, apakah kerugian yang timbul serta apakah solusi terbaik bagi membuat pampasan kerugian tersebut. Selain itu, sistem diat yang mengetengahkan kadar ganti rugi bersifat tetap namun mempunyai ruang lain bagi budi bicara hakim, amat penting dalam menyeimbangkan keadilan antara mangsa dan pihak yang mengeluarkan ganti rugi. Lantaran itu, adalah satu pandangan yang positif positif bahawa pelaksanaan diat sebagai medium tuntutan ganti rugi bagi kes kemalangan jalan raya merupakan alternatif yang lebih efektif untuk diharmonisasikan dengan kaedah sedia ada dan dilaksanakan di Malaysia.

Penjelasan berkenaan kaedah pelaksanaan diat sebagaimana yang ditonjolkan dalam undang-undang negara Islam merupakan realiti pelaksanaan terkini sebagaimana yang dianjurkan dalam hadis Nabi SAW. Walau bagaimanapun, pelaksanaan ini telah disesuaikan dengan sistem keadilan semasa dalam usaha menetapkan liabiliti dan kadar ganti rugi bagi ganti rugi mengikut nilai diat, *arsh* dan *hukūmah al-'adl*.

Kaedah pelaksanaan pada zaman Nabi SAW dan sahabat diakui bersifat tradisional kerana dibina berdasarkan *waqi'* dan keperluan pada masa itu. Namun, hal demikian tidaklah menjadi halangan untuk diperbaharui dengan beberapa instrumen perundangan Islam yang lain seperti penglibatan insurans dan takaful bagi menjadikannya fleksibel dan dinamik dalam menghadapi

isu-isu semasa. Hal ini berikutan kaedah pelaksanaan diat itu sendiri dibentuk melalui ijthihad para sahabat Nabi SAW mengikut peredaran zaman.

Selain itu, kaedah diat juga masih relevan untuk dilaksanakan bukan saja kerana menyamai prinsip dalam undang-undang restoratif, namun lebih penting lagi asas kepada diat adalah Syariah yang bersifat universal. Hal ini bermaksud, pengharmonisasian sistem diat dengan kaedah sedia ada masih relevan untuk dilaksanakan ke atas seluruh rakyat berbilang kaum dan agama di Malaysia. Justeru, keadaan ini menjustifikasikan keperluan pemberian ganti rugi melalui pendekatan harmonisasi diat dan undang-undang di Malaysia yang berpotensi menjadi satu alternatif kepada kaedah pemberian ganti rugi sedia ada.

RUJUKAN

- A. S. Diamond (2004). *Primitive Law. Past and Present*. London: Anthropology and Ethnography Library.
- Abdurrahman Raden Aji Haqqi (2015). "Criminal Punishment and Pursuit Justice in Islamic Law." *International Journal of Technical Research and Applications*, Special Issue 15, 1-10.
- Al-'Aysawī, Najm 'Abd Allāh Ibrāhīm (2002). *al-Jināyah 'ala al-Atraf fī al-Fiqh al-Islāmī*. Dubai: Dār al-Buḥūth li al-Dirāsah al-Islāmiyyah wa Ihya' al-Turāth.
- Al-Bayhaqī, Ahmad Ibn al-Husayn. (2012). *Sunan al-Bayhaqī al-Ṣughrā*. Kartasyi: Jāmi'ah al-Dirāsāt al-Islamiyyah, 188, no. hadis 4329.
- Albert W. Dzur (2011). "Restorative Justice and Democracy: Fostering Public Accountability for Criminal Justice", *Contemporary Justice Review: Issues in Criminal, Social, and Restorative Justice*. vol. 14, no. 4 368, 367-381.
- Al-Shāfi'ī, Muḥammad Ibn Idris (؎؎؎). *al-Umm*. Manṣūrah: Dār al-Wafā' wa al-Ṭabā'ah li al-Nashr wa al-Tawzī'.
- Al-Suyūṭī, Jalāl al-Dīn 'Abd al-Raḥmān (2015). *al-Ashbah wa al-Nazā'ir fī Qawā'id wa Furū' Fiqh al-Shāfi'ī*. Bayrūt: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Zuḥaylī, Wahbah (1998). *Naẓariyyah al-Ḍamān wa Ahkām al-Mas'ūliyyah al-Madaniyyah wa al-Jinā'iyah fī al-Fiqh al-Islāmī Dirāsah Muqāranah*. Dimashq: Dār al-Fikr.
- Bruce L. Berg (2004). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. USA: Pearson Education.

- Chua Yan Piaw (2016). *Mastering Research Methods*. Shah Alam: McGraw Hill Education.
- CR Kothari (2004). *Research Methodology: Methods & Techniques*. New Delhi: New Age International Limited Publisher.
- Gade, C.B.N. (2013). "Restorative Justice and the South African Truth and Reconciliation Process", *South African Journal of Philosophy*, vol. 32, no. 1, 10-35.
- Idris Awang (2001). *Kaedah Penyelidikan: Suatu Sorotan*. Kuala Lumpur: Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya.
- Johnstone Gerry, *et al.* (2007). *Handbook of Restorative Justice*. Devon, UK: Willan Publishing.
- Mohammad Ali Heidari, *et.al.*, "Study of Restorative Justice And Distributive Justice From The Perspective of Islamic Law And Jurisprudence", *New York Science Journal*, vol. 8, no. 6 (2015), 80-85.
- Muhammad Ahmad Saraj, *Ḍamān al-'Udwān fī al-Fiqh al-Islāmī Dirāsah Fiqhiyyah Muqāranah bi Ahkām al-Mas'ūliyyah al-Taḡṣīriyyah fī al-Qānūn* (Qāhirah: Dār al-Thaqafah li al-Nashr wa al-Tawzī', 1990).
- Muhammad Hilmi Musa (2015). "Penggunaan Emas dan Perak dalam Menentukan Nilai Pampasan Diyat: Suatu Analisis ke Atas Nilai Pertukaran Matawang Semasa," *Jurnal Undang-undang dan Masyarakat*. vol. 19, 17-28.
- Mutaz M. Qafisheh (2012). "Restorative Justice in the Islamic Penal Law: A Contribution to the Global System", *International Journal of Criminal Justice Sciences*, vol. 7, no. 1, 487-507.
- Norman K. Denzin (2011). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. United Kingdom: SAGE Publications Ltd.
- P. S. Barnwell (2000). "Emperors, Jurists and Kings: Law and Custom in the Late Roman and Early Medieval West," *Oxford Journals: The Past & Present Society*, no. 168, 6-29.
- Paizah Ismail (2012). "Pelaksanaan Diyat dalam Kerangka Cabaran Fiqh Semasa", *Jurnal Fiqh*, vol. 9, no. 9.
- Ramizah Wan Muhammad (2012). "Restorative Justice in Islamic Criminal Legal System", *Journal of Islamic Law Review*, vol. 12, no. 2, 191-213.
- S. Santhana Dass (2001). *Personal Injury Claims*. Petaling Jaya: Alpha Sigma Sdn Bhd.
- Sabitha Marican (2005). *Kaedah Penyelidikan Sains Sosial*. Petaling Jaya: Pearson Malaysia Sdn. Bhd.

- Salleh Buang (1999). *Undang-undang Kecuaian di Malaysia*, terj. Asiah Mohd Yusof. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Shazia Qureshi (2015). "Research Methodology in Law and Its Application to Women's Human Rights Law." *Journal of Political Studies*, vol. 22, no. 2, 629-643.
- Siti Zubaidah Ismail (1999). "Kemalangan Maut Jalan Raya Menurut Perspektif Undang-undang Malaysia dan Islam," *Jurnal Syariah*, vol. 7, 91-106.
- Siti Zubaidah Ismail (2012). "The Modern Interpretation of the *Diyat* Formula for the Quantum of Damages: the Case of Homicide and Personal Injuries," *Arab Law Quarterly*, vol. 26, 361-379.
- Susan C. Hascall (2011). "Restorative Justice in Islam: Should Qisas Be Considered a Form of Restorative Justice," *Berkeley Journal Middle East. & Islamic Law*, vol. 4, 35-78.
- T. F. Marshall (1999). *Restorative Justice: An Overview*. London: Home Office Research Development and Statistics Directorate.
- Tuckman, Bruce W., (2012). *Conducting Educational Research*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Van Ness et al. (2010). *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*. New Province: Matthew Bender & Co., edisi 4.
- Wan Roslili Abd. Majid & Najibah Mohd Zain (2015). "Isu dalam Penahanan dan Pemulihan Banduan di Malaysia," *Kanun: Jurnal Undang-Undang Malaysia*, vol. 27, no. 1, 143-168.
- Wing Hoi Chui (2007). *Research Methods for Law*. Edinburgh: Edinburgh University Press.